

A nyelvújítás

A nyelvújítás mozgalmát 1772-1867 között sok tényező segítette:

- A francia felvilágosodás eszméinek elterjedése.
- Mária Terézia nyugat felé nyitó politikája.
- II. József német rendelkezései is fokozták.

Egyrésről a pozsonyi országgyűlés, ahol hol kedvező, hol kedvezőtlen rendeletek születtek; másrésről 1778-ban Bessenyei György testőríró által, aki a „Magyarság” című röpiratban a következőt írta: „Minden nemzet maga nyelvén lett tudós, de idegenen soha.”

A nyelvművelő mozgalmakhoz egyre többen csatlakoztak, amit Kazinczy Ferenc fáradhatatlan munkával szervezett. Központja Széphalom volt. Közel 10000 új szót alkottak.

a A nyelvújítási eredmények a köznyelvben

A nyelvújítási szóalkotás többféle módon hozott létre új szavakat – több, mint tízezer új szót alkottak:

- A szavakat *idegen nyelvből* szó szerint lefordították (tükörfordítás). Pl. *materia* (latin) – anyag, *Kellner* (német) – pincér, *jármű*, *világirodalom*, *előítélet*
- *Tájszavakat emeltek közhasználatú szavakká*. Pl. *csapat*, *róna*, *hullám*, *betyár*, *zamat*
- *Kihalt szavakat újítottak fel*. Pl. *bakó*, *fegyelem*, *hős*, *lomb*. Személynevek téves újítása: *Géza*, *Zoltán*.
- *Szóképzéssel*. Pl. *huzal*, *dereng*, *nőies*, *állítólag*, *nyomdász*, *tanonc*; *érme*, *bántalom*, *történelem*
- *Elvonással*. Pl. *cikkely* → *cikk*; *kapál* → *kapa*; *árnyék* → *árny*, *csáb*, *dics*, *eskü*, *magány*
- *Szóösszetétellel*. Pl. *Vérszegény*, *bérkocsi*, *pénztár*, *hőmérő*, *raktár*, *folyóirat*
- *Szóösszerántással*. Pl. *elől* + *ülnök* = *elnök*; *levegő* + *ég* = *lég*; *könnyű* + *elméjű* = *könnyelmű*, *rovátkolt barom*=*rovar*
- *Erőltetett szóalakok is születtek*. (tövek és képzők). Pl. *csáb*; *dics*;

b Hatásai a társadalomban, példák

A kortársírók maguk is nyelvújítók voltak (neológusok), de a nyelvújítást ellenzők, az ortológusok sem voltak kevesen. 1811-ben Kazinczy megírta a *Tövis*ek és *virágok*at (tudatos megváltozás), erre az ortológusok 1813-ban megírták a „*Mondolat*” (*mond* + *gondolat*)” című röpiratukat, amelyben a neológusokat gúnyolták ki. Egy példa: „nyakatekerészeti mellfekvenc”: *nyakkendő*. A röpirat válaszát Szemere Pál, és Kölcsey Ferenc fogalmazta meg 1815-ben: „*Felelet a Mondolatra*”. A harcból végül a neológusok kerültek ki győztesen, amit Kazinczy Ferenc: „Az ortológusok és neológusok nálunk és más nemzeteknél” című röpirata zárt – a két tábor nézeteit közelítette. Később kialakult az egységes irodalmi és köznyelv és lassan az akadémia is elfogadta és rendszerezte ezeket.

Helyesírási harc: *jottista* (Révai: „látja”) – *ipszilonista* (Verseggy: „láttya”) harc

A nyelvújítási mozgalom jelentősége:

— Kb. tízezer ma is élő szó létrejött.

— A nyelvtudomány fejlődése: A Magyar Tudományos Akadémia már megindulásakor kiemelt feladatának tekintette a magyar nyelv ápolását. A helyesírás egységesítése, az első

akadémiai helyesírási szabályzat (1832), az első szótár kiadása (1845). 1872-ben megjelent a Magyar Nyelvőr első száma.

— 1844-ben a magyar hivatalos nyelv lett .

— Egységes irodalmi nyelv lett a keleti-északi norma és ennek erdélyi változata. Ez tette lehetővé a szépirodalmi stílus, a verselés megújítását.

— Pest szellemi központ lett.